

LUND UNIVERSITY

Kvinnor och introduktionen av odling

Jennbert, Kristina

Published in:

K.A.N.: Kvinner i arkeologi i Norge

1991

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jennbert, K. (1991). Kvinnor och introduktionen av odling. *K.A.N.: Kvinner i arkeologi i Norge*, 12, 86-92.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

KVINNER OCH INTRODUKTION AV ODLING

Kristina Jernbert
Institutionen för arkeologi
Lund

Uppfattningen av kvinnors arbete och kvinnors betydelse för introduktionen av jordbruk ger perspektiv på arkeologihistorien och de synsätt som präglar de arkeologiska tolkningarna. Ett sådant perspektiv på den tidigare forskningen kan skapa ödmjukhet och en ökad medvetenhet i den kommande forskningen.

Hur kommer det sig att kvinnor fått uppmärksamhet vid introduktionen av odling? Hur kommer det sig att kvinnor sällan finns med i tolkningar om odlings spridning? Hur ser debatten ut kring könsroller och arbetsfördelning i samband med övergången från fångstsamhälle till agrarsamhälle? Frågorna kan belysas i ett forskningshistoriskt perspektiv. Kvinnor i samband med odlings uppkomst i Mellanöstern och odlings introduktion i Sydskandinavien kommer därför att diskuteras i stora svep. Kvinnor synliggörs och får en mer framträdande plats i en del av de arkeologiska tolkningarna. Samtidigt visar tolkningarna att samtidens värderingar och dess kvinnosyn är tidsbundna.

Frågan om de mänskliga relationerna och den sociala dynamiken, som ledde fram till den "neolitiska revolutionen" behandlas i en del av den arkeologiska litteraturen. Framförallt i äldre tolkningar lyfts kvinnor fram men kanske ofta på andra premisser än vad vi idag skulle vilja göra. Kvinnosynen är tidsbunden, vilket Boye et al (1982) kärnfullt uttrycker genom att citera Pelle Lauring: "Kvinder går gerne rundt i hundrede år mellem forældet køkkentøj og sukker uden at ændre. Derfor er det ikke troligt, at kvinden har opfundet landbruget, selv om planteinsamlingen har sorteret under hende" (Lauring 1954:42).

För att sätta in kvinnor och odling i ett forskningsperspektiv är det nödvändigt att synliggöra olika tiders kvinnosyn, hur man uppfattat familjebildningar och

ONE FAMILIE A L'AGE DE PIERRE

vilka roller man tilldelat kvinnor, män, äldre och yngre. Värdekladdade mat- arkteori-teorier har ibland varit utgångspunkter för hur man skall förstå de för- historiska samhällena, vilka egentligen ivrigast blivit diskuterade i kulturan- topologiska och litterära arbeten. Bachofens bok "Die Mutterrecht" (1861) har inspirerat mat-riarkatsdebatten och givit bidrag till många mer eller mindre känsloljilla konstruktioner av samhällena (Reed 1975; Nielsen 1981; Nielsen & Nergaard 1984; French 1986). I andra sammanhang har en omedveten håll- ning skapat förebilder till tolkningen av det förhistoriska samhället. Alla tolk- ningar är bundna till tidens tankar, inte minst till den evolutionistiska världs- bildens samhällsutveckling och familjeutveckling (t ex Morgan 1877; Engels 1884) och dess stereotypa kvinno- och mansroller.

Den skarpa gränsen som forskare, framförallt i äldre litteratur, skapat mellan mesolitisk/neolitisk tid och fångst/odling innebär att olikheten mellan perio- derna betonas mer än likheten. Könroller, under framför allt senmesolitikum och tidigneolitikum, blir fångna i ett evolutionistiskt tankesätt. Uppmjuk- ningen av periodbegreppet, antropologiska analogier och förnyade perspektiv (t ex ett feministiskt) kan ge andra fullvärdigare alternativ.

Är då kvinnor skapande eller passiva individer, hushållanrä och vårdande människor, gudinnor eller fruktbarehetens symboler? Vad man nu väljer, ger samtidens uppfattningar olika könroller och olika typer av familjebildningar. Dessa kan exempelvis vara strukturerade som kärnfamiljer, generations- bundna eller indelade i en kvinnosfär eller en manssär. Lite av detta finns i den arkeologiska litteraturen. Dessvärre har kvinnor och män ofta blivit dolda bakom begrepp som exempelvis strukturer, sfärer, rika och fattiga, styrande eller styrda.

Mellanöstern, Europa och Skandinaviern

"Kvinnan kom på idén om åkerbruket på följande sätt:

Då mödrarna hade spädbarn lämnades de kvar av stammen vid tiden för jakten... När förråden av frukter tog slut på den plats där kvinnan inväntade stammens återkomst, tvingades hon söka gräs, vars korn lämpade sig

som föda. Hon åt själv av dem och matade sina barn med dem. Hon malde sönder kornen mellan sina tänder, de första malstenarna, och en del av de insamlade kornen spilldes ut och föll till marken.

Då kvinnan återvände till platsen efter någon tid, lade hon märke till att de korn hon spillt börjat gro. Hon märkte ut platsen i förvisning om att det skulle vara fördelaktigt för henne att återvända dit när gräset mognade..."

Alexandra Kollontay skrev dessa ord 1921. I en fortsatt och omfångsrik be- skrivning vill hon visa kvinnors betydelse vid uppkomsten av odling (Kollontay 1979:16ff). Kvinnors roll vid odlings början har betonats i flera arbeten på olika sätt, inte minst i sådana med mer litterär prägel. Antagligen har kvin- nans betydelse i dessa arbete efterklang från den s k oasteorin, föreslagen 1908 av Pumpelly och framförd av bl a Gordon Childe från 1920-talet fram till 50-ta- let. Childe nämner dock inte oasteorin i sitt stora verk "The Dawn of European Civilization" (1957, Bender 1975). 1942 skriver Gordon Childe: "För att fullborda den neolitiska revolutionen måste människor - speciellt kvinnorna - inte bara finna växter och metoder för odling, men de måste också komma på speciella redskap..." (Childe 1965:62).

En del av denna nästan världsomspännande litteratur, med bl a arkeologiskt, antropologiskt och geologiskt synsätt på odlings introduktion har ett kvinn- ligt perspektiv (t ex Stanley 1981). Sociokulturell evolution (Braidwood 1960), förändringar av ekosystemet (Flannery 1969, Jarman 1972), befolkningsstryck (Binford 1968) är exempel på andra förklaringsmodeller, som funnit större genklang och väckt diskussion under de senare årtiondena. Vid olika tidpunk- ter börjar människor odla såd i olika delar av Europa. I samband med denna process har kvinnor och män så gott som helt raderats ut i tolkningsmodel- lerna (Ammerman & Cavalli-Sforza 1971; Barker 1985).

Neolitiseringsprocessen i Skandinavien har flitigt debatterats under flera de- cennier. Inte heller här har människor av kött och blod varit speciellt vanliga i de olika tolkningarna även om kvinnor i en del arbeten fått lite utrymme. Invandring av bönder, inhemsk utveckling, ekologisk katastrof, befolkningsö- verskott, överlevnadskris och gåvoutbyten är de vanligaste skottorden i de olika förklaringsmodeller, som presenterats under de senaste 35 åren (Jönbert 1987).

Sydskandinavien

Under de senaste åren har det kommit en del arbeten, framförallt om det sydskandinaviska området, som tar upp könroller och sociala spelregler under stenåldern (Nielsen & Nørgaard 1984, 1987; Mahler et al 1983; Jønnbert 1984; Wehler 1987; Engelstad 1988).

Jytte Nielsen och Bodil Nørgaard presenterade ett hovedfagspeciale 1984 om "kønroller i stenaldren". Efter en genomgående kritik av teoretiska rammar i historiskt perspektiv ger de sin tolkning av kvinnors och mäns arbete i dansk stenålder. Arbetsdelningen mellan könen anses vara en dynamisk faktor i samhällsutvecklingen. Kvinnan har dominerat den privata sfären och reproduktionen under senmesolitik och tidigneolitik tid. De antar att kvinnan varit huvudsansvarig för odlingen fram till dess att plogen introducerades, då arbetsprocessen specialiserades och effektiviserades. Kvinnans arbete blev beroende av mannens. Nielsen och Nørgaard utgår från att det i alla samhällen finns en asymmetri mellan könen och att mannens dominans är beroende av produktionsförhållandena (Nielsen & Nørgaard 1984, 1987). Nielsen och Nørgaard diskuterar främst de interna relationerna i samhället.

De externa relationerna betonas istället i mitt eget arbete, där kvinnor blir en betydelsefull länk i introduktionen av odling i Sydskandinavien (Jønnbert 1984). Ett ifrågasättande av kulturbegrepp, perioder och ekonomiska aktiviteter var betydelsefullt för analysen av neolitiseringskedet. Arkeologiskt källmaterial, ekologiska och etnografiska undersökningar bidrog till förståelsen och tolkningen av introduktionen av odling. Neolitiseringsprocessen tolkades som en långsam och successiv process beroende på externa och interna relationer.

Den förhistoriska situationen i Skåne har tolkats så att man kan förmoda en långsam och successiv förändring mot ett mer socialt differentierat samhällssystem från den äldre ertebølleperioden. Människorna var under senmesolitik tid permanent bosatta i en gynnsam ekologisk miljö. Boplatstättheten i Skåne under denna tid ger inte några antydningar om att man på grund av utrymmesskäl var tvungen att anamma odling. Såd har inte funnits naturligt i de lokala ertebøllesamhällena eftersom förutsättningar i den ekologiska miljön

saknas. Såden kan därför ha kommit till Sydskandinavien genom utbytesrelationer. Den agrar produktionen antas ha varit exklusiv utan större betydelse för människornas överlevnad.

Eftersom grupper av människor inte kan leva i isolat krävs kontaktytor mellan grupperna av människor. Gåvoubbyten, gåvor och gengåvor, kan vara viktiga attribut i kontaktnätten. Gåvoubbyten är ofta beroende på prestige eller diplomati, eller motiverade av båda orsakerna. De kan vara cirkulerande eller tribut, såväl fredliga som krigiska. En viktig del av utbytesrelationer är också kvinnor i äktenskapsallianser (Orme 1981). Jag ser därför äktenskapsallianser som en betydelsefull del av det alliansmönster som måste ha funnits mellan de fullneolitiska samhällena i Europa och fångstsamhällena i sen ertebølle i södra Skandinavien. Kvinnor i Mellaneuropa hade kunskap om odling och genom att ta med sig det "heliga kornet" kan kvinnor ha haft en avgörande roll för neolitikums början i Skandinavien.

Dessa båda exempel visar olika sätt att försöka tränga bakom det arkeologiska källmaterialet och får vara exempel på senare synsätt för att synliggöra kvinnor och introduktionen av odling.

Kvinnor, odling, tid och arkeologi

Studier av könroller är inte något nytt i arkeologisk forskning, vilket man lätt kan tro med den feministiska våg, som börjar präglade arkeologin. Det nya är emellertid att ett feministiskt perspektiv gör kvinnor och män mer synliga, stereotypa kvinnoförställningar omprövas och den sociala dynamiken blir tydligare, vilket i sin förlängning skapar en mänskligare förhistoria.

Vår tids kvinnorörelser har naturligtvis en avgörande betydelse för att feministiska aspekter överhuvudtaget finns i arkeologin. Likaså är det en känslöfyll vilja att visa att kvinnor kan (K A N, en tillfällighet?) i jämställthetens svåra vardag. Det är därför fascinerande att med dessa glasögon lyfta fram en välkänd och världskänd historisk period om kvinnors betydelse vid odlingsgen uppkomst, ett skede under förhistorien, där kvinnor i alla fall fått litet utrymme i historiskrivningen.

Ty, den arkeologiska kvinnohistorian om odlingens uppkomst blir inte särskilt mätlig om framtoningen av att "kvinnan hemma på boplatsten" kanske väl uppfyller de krav som en patriarkalisk världssyn ställer på kvinnor? Kvinnors plats var given och som skapare av något, ja? Tidens ton ger uppfattningen om kvinnans roll. Forskningsideologierna inom arkeologin har inte medvetet haft ett feministiskt perspektiv och kvinnor som skapare är kanske vår tids önskan att se kvinnor som konstruktiva, skapande individer. Tidigare har inte sådana värderingar explicit uttryckts, Alexandra Kollontay undantagen. Ellen Wagners "Väckarklockan" ger på ett fascinerande sätt bakgrunden i äldre tidens mentalitet (Wagner 1941).

Frågan om odlingens uppkomst har således en lång forskningstradition och denna har inte haft något speciellt feministiskt perspektiv. Ett sådant skulle kunna bidra till att andra tolkningar framtonar, och den på många sätt värde- laddade debatten om neolitiseringsprocessen skulle få ett förnyat perspektiv. En bredare förståelse av könroller och social dynamik i vardagsliv och i allianser och kontakter mellan människor under mesolitisk och tidigneolitisk tid skulle vara värdefulla tillskott till den fortsatta forskningen.

Om man, som i denna artikel, försöker lyfta fram kvinnor (och män) kan man med god förmodelse läsa Rosalind Miles "The Women's History of the World" (1988; svensk översättning, Kvinnorna och världshistorien, 1990). Miles framställer, väl medveten om sin kantning mot ett feministiskt perspektiv, kvinnan under paleolitisk och mesolitisk tid, där kvinnors dominans, kunskap och betydelse inte kan överskattas. Kan då detta vara så väsentligt? Ja, Rosalind Miles menar att historieskrivningen hittills varit så dominerad av ett manligt perspektiv att kvinnornas historia totalt gått förlorad. Hon exemplifierar detta bl a med myten om Mannen - jägaren. Hon sammanställer en mängd material och diskuterar kvinnornas biologi, kunskaper och betydelse för samhällers överlevnad på ett nyanserat och många gånger övertygande sätt.

I en stor del av den litteratur, som är skriven av kvinnor, om kvinnor, kvinnoforskning och historieforskning med feministiskt perspektiv betonas möjlig- heten att kunna skriva en alternativ historia till den manspåverkade historie- skrivning som vi är präglade av. Jag tror istället att ett feministiskt perspektiv kan öppna portar till en helhetsuppfattning om det förhistoriska samhället, väl medveten om det komplicerade förhållandet mellan tolkningar och nutidens normer.

Referenser

- Ammerman, A. J. & Cavalli-Sforza, L. L. 1971: Measuring the rate of spread of early farming in Europe. *Man* 6:1. 674-688.
- Bachofen, J. J., 1861: *Das Mutterrecht*. Stuttgart.
- Barker, G. 1985: *Prehistoric farming in Europe*. New Studies in Archaeology. Cambridge.
- Bender, B., 1975: *Farming in prehistory. From hunter-gatherer to food-producers*. London.
- Binford, L. R., 1968: Post-pleistocene adaptations. S.R. Binford & L.R. Binford (eds.), *New perspectives in Archaeology*. Chicago, 313-41.
- Boye, L. & Dralby, B. & Hvenegård-Lassen, K. & Ødegaard, V., 1982: Förhistoriens usynliga kvinnor. *Kontaktstencil* 21. København, 74-101.
- Braidwood, R. J., 1960: The agricultural revolution. *Scientific American* 203. 130-48.
- Childe, V. G., 1957: *The dawn of European civilization*.
- Childe, V. G., 1965: *Kulturens historia*. København.
- Engels, F., (1884) 1969: *Familiens, privategendomens och statens ursprung*. Stockholm.
- Engelstad, E., 1988: Könroller i steinalderen. *Kvinner i arkeologi i Norge* 7. 66-70.
- Flannery, K. V., 1969: Origins and ecological effects of early domestication in Iran and the Near East. P.J. Ucko & Dimbleby G. W. (eds.), *The domestication and exploitation of plants and animals*. London. 73-100.
- French, M., 1966: *Bortom maken. Om kvinnor, män och moral*. Stockholm.
- Jarman, H. N., 1972: The origins of wheat and barley cultivation. E.S. Higgs (ed.), *Papers in Economic Prehistory*. Cambridge. 15-26.
- Jennbert, K., 1984: *Den produktiva gåvan. Tradition och innovation i sydkandinavien för omkring 5 300 år sedan*. Acta Archaeologica Lundensia 4:16. Lund.
- Jennbert, K. 1987: Neolithisation processes in the Nordic area. *Swedish Archaeology* 1981-1985. Uddavalla. 21-35.
- Kollontay, A. 1979: *Kvinnans ställning i den ekonomiska utvecklingen*. Stockholm.
- Lauring, P., 1954: *De byggde Rigel*. København.
- Mahler, D. & Paludan-Müller, C. & Stummann Hansen, S. 1983: *Om arkeologi. Forskning, formidling, förvaltning för hvem? Viborg*.
- Miles, R., 1990: *Kvinnorna och världshistorien*. Stockholm.
- Morgan, L. H. 1877: *Ancient Society*. New York.
- Nielsen, E. (1981): *Kvinden i forhistorien*. Heka forlag.
- Nielsen, J. & Nørgaard, B., 1984: *Könroller i steinalderen*. Hovedtagspeciale. Aarhus.
- Nielsen, J. & Nørgaard, B., 1987: For meget følelse, for lidt intellekt? - ett försøg på arkeologisk kvindetorskning. *Kvinner i arkeologi i Norge* 4. 3-67.
- Orme, B. 1981: *Anthropology for archaeologists. An introduction*. London.
- Reed, E. (1975): *Women's evolution, from matriarchal clan to patriarchal family*. New York.
- Stanley, A. 1981: Daughters of Isis, daughters of Demeter: when women sowed and reaped. *Women's Studies Int. Quart.* 4:3. 289-304.
- Weinder, S., 1987: Kvinnligt och manligt i mesolitikum. *Kvinner i arkeologi i Norge* 4. 68-73.
- Wagner, E. 1941: *Väckarklocka*. Stockholm.
- Zihlman, L. A., 1981: Women as shapers of the human evolution. F. Dahlberg (ed.), *Woman the gatherer*. Ann Arbor. Michigan. 75-120.